

Giovanna Colombetti: The Feeling Body

Affective Science Meets the Enactive Mind

Cambridge, Mass., The MIT Press 2014. 288 s.

Giovanna Colombettiová je v současné vědě známa především jako představitelka enaktivismu, který mimo jiné atakuje nejen tradiční filosofickou dichotomii mezi tělem a myslí, ale také ontologickou odlišnost mezi vnitřním a vnějším, potažmo myslí a světem. Ve svých pracích se Colombettiová pohybuje na pomezí filosofie a kognitivní vědy, kde se snaží spojovat fenomenologické analýzy s empirickými poznatky neurovědy, psychologie a dalších disciplín věnujících se lidské mysli. Nejinak je tomu i u její poslední monografie, ve které aplikuje enaktivistické paradigma na zkoumání afektivity.

Dříve než se dostaneme k samotnému rozboru myšlenek koncipovaných v knize, je třeba upozornit, že Colombettiová se hned v úvodu hlásí k enaktivistické tradici založené Varelou, Thompsonem a Roschovou.¹ Je tomu tak proto, že v současnosti lze najít různé enaktivní přístupy, jež sice sdílí určitá východiska, ale v mnoha

---

1 Viz Varela, F. J. – Thompson, E. – Rosch, E., *The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, Mass., The MIT Press 1991.

aspektech se liší. Colombettiová se tímto přihlášením k jedné tradici vyhýbá diskutování sporů mezi proudy enaktivismu (např. o mentální reprezentace, povahu percepce a akce aj.) a věnuje se zkoumání afektivních fenoménů ve světle jednoho přístupu.

Základní ideou enaktivismu v tomto pojetí je tzv. utváření-významu (*sense-making*), které představuje velmi hrubou definici mysli jakožto činnosti orientování se ve světě. Utváření-významu je aktivita vztahování se ke světu ve smyslu aktivního párování se s částmi prostředí, které jsou pro daný žijící systém relevantní. Tyto části mají pro žijící systém význam vzhledem k základní organizaci systému a především jeho nutnosti sebe-udržitelnosti. Druhým centrálním bodem je pro enaktivisty vtělenost (*embodiment*). Mysl v jejich pojetí není ani karteziánskou nemateriální substancí, ani není omezena čistě na mozek, ale je závislá jak na intrakraniálních, tak na extrakraniálních složkách. Tělo není chápáno jako čistě mechanické, poskytující vstupy a vykonávající senzomotorické akce, ale je chápáno daleko hlouběji s důrazem na vlastní sebe-regulaci, udržitelnost a také na samotné prožívání a pocíťování tělesnosti. Na těchto základech Colombettiová staví své mnohem širší a hlubší chápání afektivity, než jaké odpovídá tradičnímu vymezení. Vzhledem k tomu, že mysl je enaktivisty chápána jako hluboce vtělená, musí být nutně a nevyhnutelně konstituována také afektivně, neboť afektivita, jak ji chápe Colombettiová, odkazuje právě k zaujatosti a citlivosti vůči něčemu, k zájmu o vlastní existenci, tudíž k vlastnímu sebe-udržování. V aktivitě utváření-významu se proto stírá i hranice mezi afektivitou a kognicí. Jedno bez druhého je nemyslitelné, obojí je jen rub a líc téhož.

To nás přivádí k úvodní myšlence, kterou Colombettiová rozvíjí, a tou je idea prvotní afektivity (*primordial affectivity*). Podle Colombettiové nás teze o povaze mysli v enaktivním pojetí nelimituje pouze na člověka, ale mysl (v její podobě utváření-významu) lze vztáhnout i na život v té nejobecnější formě. Proto je možné tvrdit, že i velmi jednoduché organismy, dokonce i ty, které nemají centrální nervový systém, jsou afektivní. Colombettiová užívá termín prvotní afektivity jako odkaz k fundamentální kapacitě, jejímž obsahem je mít zájem o existenci ve světě, aktivně se vztahovat k relevantním částem prostředí. Tato kapacita je následně podmínkou existence komplexnějších afektivních fenoménů, které lze subjektivně pocíťovat a k nimž patří například emoční epizody nebo nálady, ale i pro neregulovatelné afektivní fenomény, jako jsou například existenciální pocity.

Autorka se v této souvislosti zároveň pokouší o jakýsi exkurz do historie filosofie, ve kterém se snaží poukázat na to, že podobná myšlenka má kořeny u takových autorů, jako jsou Spinoza, Heidegger, Patočka, De Biran nebo Henry. Nejedná se však o filosofický rozbor textů zmíněných autorů jako spíše o snahu využít podpůrné argumenty pro myšlenku prvotní afektivity především z řad fenomenologického zkoumání. Je proto otázkou, nakolik lze tyto argumenty chápat jako oprávněnou podporu, neboť byly vystavěny na absolutně jiných základech, než je *life-mind*

continuity thesis,² kterou Colombettiová zastává. Fenomenologické analýzy, jež autorka využívá, jsou vztaženy na bytosti schopné reflexe. Můžeme se proto ptát, zda lze takovéto analýzy vztáhnout i na velmi jednoduché organismy, které mají absolutně jinou tělesnou stavbu, a dokonce postrádají centrální nervový systém (často jsou zmiňovány jednobuněčné organismy).

V další kapitole Colombettiová kritizuje některé tradiční teorie emocí. Věnuje se především teorii základních emocí (Ekman), ale také psychologickému konstruktivismu (Russell, Barrettová) a komponentnímu modelu emocí (Scherer). Zatímco první dvě teorie striktně odmítá, komponentní model je jí poměrně blízký, třebaže kritizuje jeho hierarchickou strukturu, kde je vše primárně řízeno kognitivním posouzením (*appraisal*). Naopak se domnívá, že emoční epizody jsou daleko komplexnějším, flexibilnějším a paralelně utvářeným fenoménem. Proto v následující kapitole při konstrukci svého modelu emočních epizod využívá teorii dynamických systémů a tvrdí, že emoční epizody jsou specifické sebeorganizující formy spojující různé procesy (neurální, svalové, autonomní nervové atd.) do vysoce integrovaných konfigurací či vzorců. Nejde však o nějaké interní afektivní programy, které spouštějí tělesné odpovědi, jak je tomu u teorií, které Colombettiová v předchozí kapitole kritizovala. Spíše se jedná o dynamický systém, kde hlubší afektivní fenomény fungují jako určitý stavový prostor, který umožňuje individuálním emočním procesům vyvstat jako atraktor pro nastání všech procesů, které formují jednotlivé vzorce emočních epizod.

Na teorii dynamických systémů je vystavěna topologická struktura afektivních stavů, které se prolínají, jinými slovy mají diachronní charakter. Emoce tudíž nemají jasnou časovou hranici, jak tvrdí mnoho jiných autorů, nelze je zkoumat v jeden časový moment, ale záleží na charakteru jednotlivých emočních vzorců, jejichž časové hranice se liší a mnohdy jsou více, či méně rozostřené. Bohužel autorka se temporální strukturu afektivity věnuje jen velmi krátce, přičemž její náznak neúplných hranic afektivních fenoménů je velmi zajímavý, ale další výzkum tohoto tématu je nutný pro lepší pochopení časové struktury emocí v tomto paradigmatu.

Vzhledem k častým filosofickým diskusím ohledně povahy aspektu posouzení (*appraisal*) se Colombettiová v následující části věnuje rozboru rozličných pojetí tohoto fenoménu. Domnívá se, že posouzení není vykonáváno jednou oblastí mozku zodpovědnou za kognitivní výkon, ale spíše se jedná o součinnost organismu a žitého prostředí, kde se zapojuje jak neurální aktivita, tak tělesné pocity. Těm také věnuje následující kapitolu, kde rozlišuje množství tělesných pocitů, které se vyskytují při různých emocích. V kapitole hojně využívá poznatků současných fenomenologů, mezi jinými například Dan Zahavi nebo Shaun Gallagher, a rozvíjí jejich pojetí tělesnosti. Zajímavým řešením je rozlišení na zřetelné a nezřetelné těles-

2 Srov. Thompson, E., *Mind in Life: Biology, Phenomenology, and the Sciences of Mind*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 2007.

né pocity při prožívání emocí. Toto rozlišení umožňuje objasnit tělesnou podstatu všech emocí, i těch, u kterých tělesné pocity buď nejsou vědomé, nebo se nacházejí na okraji našeho vědomí. Na druhou stranu je nutné objektivně říci, že dané řešení vyvolává dojem ad hoc konstrukce.

Aby obhájila nutnost konstitutivní role mnoha aspektů, především pak tělesných, v afektivních fenoménech, rozvíjí Colombettiová nový přístup ke zkoumání podobně komplexních mentálních fenoménů. Místo klasické neurofenomenologie navrhuje rozšíření směrem k neuro-fyziolo-fenomenologii. Domnívá se, že klasická zkoumání z pohledu třetí osoby, která dominují současnému bádání, by měla být doplněna o zkoumání z pohledu první či druhé osoby. Důvodem, který ji k tomu vede, je fakt, že mentální fenomény je třeba zkoumat na všech úrovních, ať už ontologických či fenomenálních, neboť každá je potenciálně schopna ovlivňovat ty další. Bohužel autorčin návrh slouží spíše jen jako hrubý náčrt, a tak například není jasné, jaké techniky by využila, aby se vyhnula obvyklému zkreslení při využívání metod první osoby.

V závěrečné části se autorka věnuje problematice sdílení emocí a interakci tváří v tvář při nastalém afektu. Zde vystupuje z individualismu a karteziánského předpokladu uzavřenosti mysli a vyvozuje poměrně radikální hypotézu, která kontrastuje s tradičními teoriemi přístupu k jiným mentálním stavům, které vždy vyžadují určitou formu inference, nebo simulace. Colombettiová se vzhledem ke svému enaktivistickému pojetí vtělené mysli domnívá, že (minimálně) afekt ostatních lze vnímat přímo skrze vnímání těla. Ostatní vnímáme skrze tělesnost jako subjektivní a myslící (autorka přímo odkazuje na Husserlův termín „Leib“), nikoliv jako mechanické tělesné stroje (v Husserlově rozlišení je pro tuto formu těla užíván termín „Körper“), jejichž mysl musíme nějakým způsobem odvozovat z chování.

Tato schopnost přímého vnímání je základní formou empatie, přičemž se autorka odvolává na pojetí empatie u Edith Steinové. Problémem nicméně zůstává, jak je tomu u emocí, jež se snaží jedinec skrývat, a kontrolovat tak jejich tělesnou expresivitu. Colombettiová si je této námitky vědoma a přiznává, že ne vždy jsme schopni přímo pochopit pravé emoce druhých lidí. Nepřináší však uspokojivé řešení, což může vést ke skeptickému postoji vůči hypotéze přímého vnímání, jakkoliv se zdá být nadějná v kontrastu k současným přeintelektualizovaným teoriím.

Colombettiová však své úvahy posouvá ještě o úroveň dále a na základě předchozích zkoumání tvrdí, že zde není jediná překážka, proč by emoce nemohly být kolektivní a překlenovat dva a více organismů. Organismy jsou v takovém případě spárovány skrze neustálé reciproční ovlivňování a emoce je vyvolána atraktory, které simultánně „strhnou“ všechny spárované organismy do určitého emočního vzorce. Zde je však třeba nevzít předchozí hypotézu o přímém přístupu doslova. V takovéto situaci nevnímám pocit jiného člověka jako svůj vlastní. Pociťuji sebe i druhého jako dvě odlišné subjektivity, avšak skrze základní formu empatie vnímám pocit druhého stejný jako můj. V tu chvíli tak pocit jiného ztrácí neprvotní

(*nonprimordial*) charakter a pocituji ho, jako by byl můj. Tato hypotéza je tak určitou variantou kolektivních emocí, které jsou v současné době hojně zkoumány.³

Tyto hypotézy jsou stejně jako celá kniha v ostrém kontrastu vůči široce přijímanému (ať už implicitně, či explicitně) neurocentrismu v současných vědách o mysli. Idea vtělené mysli, aktivní role prostředí při utváření mentálních stavů a jiné postulované myšlenky atakují příklon k vysvětlování čistě pomocí uzavřených mozkových procesů. Kniha tak čtenáře posouvá vstříc novému přístupu, který ve svých zkoumáních akcentuje jak úroveň biologickou, tak zkušenostní a snaží se vyhnout intelektualistickému chápání kognice a afektivity. Na druhou stranu zastávané pojetí minimální mysli může být pro některé kognitivní vědce až příliš radikální a mohou ho označit za přehnanou projekci lidské fenomenality na jednodušší organismy. Ať už je však čtenář nakloněn jakékoliv pozici, kniha přináší nejen nové závažné hypotézy o povaze afektivity, ale také aktuální přístup, který se snaží vyhnout nástrahám redukce mentálních stavů a procesů, či předsudečnému internalismu. Svým přístupem tak prolamuje předsudky současné mainstreamové kognitivní vědy a filosofie mysli, čímž zpochybňuje široce přijímané intuice o povaze mysli.

Daniel Musil

---

3 Viz např. sborník Scheve, C. von – Salmela, M. (eds.), *Collective Emotions*. Oxford, Oxford University Press 2014.